

بررسی حقوق متهم به ارتکاب جرایم علیه امنیت (در حقوق ایران و افغانستان)

محمد عیسی امیری^۱

چکیده

بحث حقوق متهم از جمله مباحث مهم حقوقی است؛ زیرا دولت مردان برای تضمین حقوق شهروندی در کنار تحکیم پایه‌های حاکمیت و امنیت کشور از هیچ تلاشی فروگذار نمی‌کنند و در واقع همت بر عینیت بخشی آن مهمترین ارزش برای حکومت‌ها محسوب می‌شود، در این میان جرایم علیه امنیت به دلیل تبعات زیان‌بار آن برای امنیت و آسایش عمومی، استقلال و حاکمیت ملی بیگمان مهمترین چالش برای دولت مردان است؛ زیرا از یک سو باید در راستای تضمین حقوق شهروندان و اجرای عدالت گام بردارند و از سوی دیگر در واکنش به این گونه جرائم برای حفظ استقلال و امنیت ملی از بسیاری اصول کلی و تثبیت شده حقوقی عدول کنند نظیر اتخاذ رویکرد سختگیرانه، جرم‌انگاری اندیشه مجرمانه و اعمال مقدماتی، محروم کردن مرتکبین از حقوق دفاعی و تدابیر ارفاقی، و... نگارش حاضر کوشیده است با تکیه بر متون قانون دو کشور ایران و افغانستان جلوه‌های ویژه ناظر بر جرایم علیه امنیت را بررسی و نقاط قوت یا ضعف آن‌ها را ترسیم نماید.

کلیدواژه‌ها: جرائم علیه امنیت، حقوق متهم، حقوق شهروندی، اصول کلی حقوق کیفری، تحدید تضمینات دادرسی.

^۱. دکتری رشته حقوق جزا و جرم‌شناسی جامعه المصطفیٰ العالمیه خراسان

حق دفاع برای متهم به ارتکاب جرایم، یکی از مؤلفه‌های اصلی در محاکمه عادلانه است؛ زیرا موجب تفکیک اتهام‌های صحیح از نابجا، گردیده و از اشتباهات قضایی پیشگیری می‌نماید، محکومیت‌های ناعادلانه را به حداقل کاهش داده، موجب استقرار نظم عمومی در جامعه می‌شود و آرامش خاطر شهروندان را تأمین خواهد کرد. یک محاکمه منصفانه و عادلانه زمانی محقق می‌گردد که دادستانی و پلیس قضای از یک طرف، متهم یا وکیل مدافع وی از طرف دیگر برای شفاف سازی و کشف حقایق جرم ارتكابی سهم داشته باشند و قاضی بی‌طرفی نیز به داوری آن اقدام نماید. لازمه یک دفاع خوب و مؤثر برای متهم نیز، وجود قوانین مترقی است که تضمین‌های برای برگزاری یک محاکمه عادلانه را مطابق با معیارهای اصولی پیش‌بینی کرده باشد، با در نظر گرفتن حق دادخواهی برای شهروندان، حق دفاع برای متهم را هم به رسمیت بشناسد، تا ضمن پاسداری از حقوق افراد و محافظت از نظم عمومی جامعه، تعادل بین مصالح جامعه متضرر از جرم و منافع متهم برقرار و عدالت اجتماعی را تأمین و امنیت قضایی را فراهم سازد.

قوانین جزایی ایران و افغانستان هر کدام به طور کلی حق دفاع متهم را به رسمیت شناخته و برای یک محاکمه عادلانه بر این حق تأکید و تضمین‌های که باید از سوی محاکم رعایت شود را پیش‌بینی نموده است. با این وجود در مورد حقوق افراد متهم به جرایم علیه امنیت کشور، در مواردی سیاست افتراقی آشکاری اتخاذ نموده است؛ زیرا حاکمیت ملی و استقلال کشور مهمترین و ارزشمندترین چیز برای ملت‌ها است و جرایم علیه امنیت، حیات یک کشور را در زمینه‌های مختلف از جمله در امور نظامی، امنیتی، سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و... هدف قرار می‌دهد و آسیب‌های جدی و در گستره وسیع بر حاکمیت و حیثیت ملی وارد می‌سازد؛ لذا این‌گونه جرایم جایگاه ویژه‌ای را در مقررات کیفری ایران و افغانستان به خود اختصاص داده و برخوردهای سختی با مرتکبان آن در نظر گرفته شده است.

نگارش حاضر ضمن بررسی حقوق متهم به جرایم امنیتی در این دو کشور، بر این نکته تأکید دارد که رعایت و حمایت از این حقوق موجب کشف حقیقت گردیده تا حد زیادی از اشتباهات قضایی جلوگیری می‌کند و به نحو چشمگیری در اجرای عدالت کمک می‌نماید. علاوه بر این که حق دفاع جزء حقوق طبیعی و فطری هر انسان و بر مبنای اصل برائت استوار است؛ لذا دولتمردان و قانون‌گذاران حق سلب آن را از شهروندان خود ندارد؛ بلکه باید امکانات و تدابیر لازم را در جهت رعایت آن فراهم نماید و تمامی تضمینات و تأمینات مربوط به آن را که اصول اولیه استانداردهای حقوقی در دعوی

کیفری است در اختیار متهم قرار دهد تا وی بتواند در برابر اتهام یا اتهامات روا یا ناروای منتسب به خود آزادانه، آگاهانه و در فرصت مناسب از خود دفاع کند، با تأمین چنین شرایطی می‌توان مدعی اجرای عدالت شد و مجازات مقرر هر چند سخت را بر مجرم تحمیل نمود.

اهمیت موضوع

بی توجهی به حقوق اساسی متهمان - هر چند در جرایم امنیتی - پیامدهای زیان‌باری دارد که اشتباهات قضایی، خدشه به امنیت و عدالت قضایی، سلب آسایش و آرامش حقوقی شهروندان جزء لاینفک آن است؛ لذا مقتضای اصول اخلاقی و قانونی، رعایت کرامت انسانی متهم و احترام به حقوق وی است که تأثیر به‌سزایی در سرنوشت محاکم خواهد داشت علاوه بر آنکه نشانه سطح فرهنگی، مردم‌سالاری و قانون‌مداری حکومت و معیاری برای سنجش احترام دولتمردان به حقوق و آزادی‌های شهروندان به شمار می‌رود. اهمیت و حساسیت این موضوع عامل اصلی نگارنده در انتخاب موضوع تحقیق بوده است.

پرسش‌های تحقیق

سؤال‌هایی که در این رابطه می‌توان مطرح کرد این است که در فرایند دادرسی کیفری برای تعقیب متهم به ارتکاب جرایم علیه امنیت کشور و در نهایت محاکمه وی در این دو کشور چگونه خواهد بود؟ آیا به دلیل متهم بودن شخص به ارتکاب جرایم علیه امنیت کشور رفتار خشونت‌آمیز و محرومیت از حقوق اولیه اعمال می‌شود؟ و آیا در مرحله دادرسی، دادگاه در مقام دفاع از حقوق جامعه، فرصت قانونی و اخلاقی در اختیار متهم قرار می‌دهد تا به دفاع از اتهامات وارده بپردازد؟

مفاهیم

پیش از ورود به بحث، ضرورت دارد به‌عنوان بخشی از مقدمه با مفاهیم برخی اصطلاحات به کار رفته در موضوع، و مباحث مرتبط با آن‌ها آشنا شویم تا بتوان دورنمای روشن از این بحث ارائه نمود. هر چند بحث مفاهیم در این زمینه گسترده است و مجال بیشتری می‌طلبد؛ اما به موارد ضروری و حداقل آن پرداخته می‌شود.

۱. مفهوم جرم

اندیشمندان حقوق جزا، با توجه به گرایش‌های نظری مکاتب مختلف نسبت به حقوق جزا، هرکدام به نحوی به تعریف جرم پرداخته‌اند یکی از حقوقدانان فرانسوی جرم را

چنین تعریف نموده است: «جرم عبارت است از تجلی خطا کارانه‌ی اراده شخص برخلاف حق که قانون برای آن مجازات تعیین کرده است.»^۱ در ترمینولوژی حقوق نیز جرم را «هر فعل یا ترک فعل مخالف نهی الزامی قانون گذار که بر آن جزا مترتب شود» می‌داند.^۲

۲. مفهوم متهم

در لغت از ماده وهم، گناه کار دانستن، به دروغ نسبت داده شده به چیزی یا عملی^۳ و در اصطلاح کسی که فاعل جرم تلقی شده ولی هنوز انتساب جرم به او محرز نشده است در مقابل مجرم.^۴ به تعبیر دیگر کسی است که تهمت متوجه او است و هنوز رسیدگی به جرم مورد تهمت شروع نشده و اگر شروع شده به رأی لازم الاجرا پایان نیافته است.^۵ قانون افغانستان نیز متهم را تعریف نموده: «شخصی که قرار مبنی بر جلب وی بحیث متهم در صورت موجودیت اسباب کافی دال بر ارتکاب جرم مطابق به احکام قانون صادر گردیده باشد»^۶

۳. مفهوم امنیت

مصدر جعلی امن ایمن شدن. در امان بودن^۷ و در اصطلاح، فقدان خطر نسبت به جان و مال و عرض و حقوق آحاد مردم در جامعه^۸ می‌باشد. در اصطلاح حقوقی به صورت امنیت فردی، اجتماعی و ملی به کار برده می‌شود.^۹ به دیگر سخن امنیت دارای سطوح جهانی، بین‌المللی و ملی است، برخی امنیت داخلی و خارجی را سطوحی از امنیت ملی نام می‌برند و همچنین امنیت داخلی را به امنیت دولت، عمومی و فردی تفکیک می‌کنند.^{۱۰}

۱. محمد علی اردبیلی، حقوق جزای عمومی، نشر میزان، تهران، ۱۳۸۵، چاپ نوزدهم، ج ۱، ص ۱۱۹.
۲. محمد جعفر جعفری لنگرودی، مبسوط در ترمینولوژی حقوق، گنج دانش، تهران، ۱۳۸۸، چاپ چهارم، ج ۲، ص ۱۵۳۶.
۳. علی اکبر دهخدا، لغت نامه دهخدا، دانشگاه تهران، ۱۳۷۳، چاپ اول، ج ۱۲، ص ۱۷۸۷۴.
۴. منصور اباذری فومش، مبسوط در ترمینولوژی حقوق جزایی، تهران، اندیشه عصر، ۱۳۹۱، چاپ دوم، ص ۶۳۴.
۵. محمد جعفر جعفری لنگرودی، پیشین، ج ۴، ص ۳۲۱۲.
۶. قانون کشف و تحقیق جرایم و نظارت بر ثارنوالی بند ۸ ماده دوم.
۷. معین، محمد، فرهنگ فارسی، امیرکبیر، تهران، ۱۳۸۱، چاپ نوزدهم، ج اول، ص ۳۵۴.
۸. محمد جعفر جعفری لنگرودی، پیشین، ج ۱، ص ۶۴۱.
۹. منصور اباذری فومش، پیشین، ص ۱۴۳.
۱۰. ابراهیم حسن بیگی، و عبدالله هندیانی، جرایم سازمان یافته، فصل نامه مطالعات مدیریت انتظامی، سال ششم، شماره دوم تابستان ۱۳۹۰، ص ۲۴۴.

۴. مفهوم جرایم علیه امنیت

جرم علیه امنیت یک کشور از دو طریق دشمنان خارجی و عناصر داخلی مرتبط یا غیر مرتبط با بیگانگان، امکان پذیر است. جرایم علیه امنیت داخلی ارتکاب اعمال مجرمانه‌ای است که به قصد برهم‌زدن امنیت و اخلال در نظم عمومی یا به قصد صدمه‌زدن به حیات حکومت و ساقط کردن آن صورت می‌گیرد.^۱ مثل تحریک مردم به درگیری با یکدیگر، تخریب موسسات عمومی، بمب گذاری در اماکن عمومی، اسلحه کشیدن برای ترساندن مردم و... اما اعمال مجرمانه، صدمه به منافع ملی توسط یک عامل خارجی اعم از فرد، گروه یا کشور دیگر، که موجب خدشه به استقلال و تمامیت ارضی کشور شود، جرایم علیه امنیت خارجی کشور را موجب می‌شود. مثل جاسوسی به نفع بیگانگان.

۵. مفهوم حقوق متهم

حقوق متهم عبارت است از مجموعه امتیازات و امکاناتی که در یک دادرسی منصفانه از بدو اتهام تا صدور حکم لازم است متهم از آن برخوردار باشد تا بتواند در مقابل ادعایی که برخلاف فرض براءت، علیه او مطرح شده است از خود دفاع کند.^۲

ویژگی های جرایم علیه امنیت

قانون گذار در جرم‌انگاری جرایم ضد امنیتی، خصوصیتی را در نظر گرفته است که چه بسا برخلاف برخی اصول مسلم و پذیرفته شده حقوقی است، به دلیل مجال محدود، چند نمونه بارز آن مورد اشاره قرار می‌گیرد.

۱. به کارگیری اصطلاحات کلی و مبهم

با اینکه قانونگذار باید به گونه‌ای قوانین را تنظیم کند که از صراحت و شفافیت کافی برخوردار و کمترین تفسیرپذیری را داشته باشد؛ اما نسبت به جرایم امنیتی اصطلاحات مبهم و قابل تفسیر موسع، به کار برده است در نتیجه تا حدود زیادی حقوق دفاعی متهم

۱. هوشنگ شامبیانی، حقوق کیفری اختصاصی جرایم ضد مصالح عمومی کشور، ژوبین، تهران، ۱۳۸۵، ج ۳، ص ۳۵.

۲. جلیل امیدی، دکتر آشوری و حقوق دفاعی متهم، علوم جنایی (مجموعه مقالات) سمت، تهران، ۱۳۸۳، ۲۲۵.

مورد بی توجهی قرار می‌گیرد، عباراتی مثل «اقدام علیه نظام» و نیز عبارتهایی از قبیل «ضد منافع ملی»،^۲ «فعالیت خرابکارانه»^۳ و...

۲. جرم‌انگاری گسترده و حداکثری

مقنن هر نوع رفتار مخاطره‌آمیز و تهدید کننده بر ضد امنیت ملی را جرم‌انگاری نموده است؛ زیرا محدوده و قلمرو امنیت و نقطه‌های آسیب‌پذیری آن کاملاً مشخص نیست لذا گستره جرم‌انگاری را در جرایم علیه امنیت تا اعمال مقدماتی، رفتار غیر عمدی و اندیشه مجرمانه توسعه بخشیده‌اند و موارد فوق را جرم تلقی نموده است.^۴

۳. مطلق بودن جرایم امنیتی

در مورد جرایم علیه امنیت، قانونگذار کاری به حصول نتیجه ندارد بلکه صرف ارتکاب اعمال مجرمانه علیه امنیت ملی را برای مجازات کافی دانسته شده است.^۵ دلیل تعریف جرم به صورت مطلق حساسیت قانونگذار نسبت به امنیت کشور و حاکمیت ملی و نیز پیامد خطرناک و گسترده این قبیل جرایم است.

۴. فراملی بودن جرایم امنیتی

قانونگذار با چشم‌پوشی از مراعات اصل سرزمینی بودن قوانین جزایی و رویکرد فراملی در جرایم علیه امنیت، حاکمیت قوانین مرتبط با این نوع جرایم را تا فراتر از قلمرو سرزمینی کشور گسترش داده است،^۶ دلیل امر نیز بی‌اعتمادی به دولت‌های دیگر در رسیدگی به این جرائم است.

۱. قانون مجازات اسلامی / ماده ۵.

۲. فقره ۱ ماده ۱۹۳ و فقره ۲ ماده ۱۹۷ قانون جزای افغانستان.

۳. قانون جرایم علیه امنیت افغانستان / ماده ۵.

۴. ر.ک: قانون مجازات اسلامی، مواد ۴۹۸، ۵۰۰، ۵۰۳، ۵۰۸، ۵۱۱، ۶۱۰ و... بخش تعزیرات؛ قانون جزاء مواد ۹۸ و ۹۹؛ قانون جرایم علیه امنیت افغانستان / ماده ۹. قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح ایران / ماده ۱۷، بند به ماده ۲۱.

۵. قانون جرایم علیه امنیت داخلی و خارجی / مواد ۸ و ۱؛ قانون جزا ماده ۱۷۴، ۱۷۳، ۱۷۹ و...؛ قانون مجازات اسلامی / مواد ۵۰۳، ۵۰۴، ۵۰۶، ۵۰۸. قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح ایران / ماده ۲۰ و ۲۲.

۶. قانون مجازات اسلامی / مواد ۴۹۸، ۴۹۹، ۵۰۰؛ قانون جزا / ماده ۱۸۷.

۵. شدت مجازات

با توجه به پیامدهایی زیان‌بار جرایم امنیتی علیه مصالح کشور و اساس حکومت، قانونگذار برای جرایم علیه امنیت شدیدترین مجازات را پیش‌بینی کرده است حتی کشورهای که مجازات اعدام را از قوانین جزایی خود حذف کرده‌اند در مورد جرایم امنیتی مجازات اعدام همچنان باقی است. قانونگذار افغانستان جزای اکثر جرایم علیه امنیت را اعدام و حبس دوام و به ندرت در برخی موارد حبس طویل و حبس متوسط پیش‌بینی کرده است.^۱

مصادیق جرایم علیه امنیت

مصادیق جرایم امنیتی در قانون افغانستان تحت عناوین خیانت به وطن، جاسوسی، ترور شخصیت‌های سیاسی - اجتماعی - قومی، تبلیغ جنگ، تبلیغ علیه دولت، قیام مسلحانه علیه دولت، فعالیت‌گروهی علیه امنیت داخلی و خارجی، جرایم علیه مناسبات سیاسی افغانستان با کشورهای خارجی، فراهم‌آوری تسهیلات برای ورود دشمن به کشور، پیوستن به قوای مسلح دشمن در حال جنگ، تسلیم یا افشای اسرار دفاعی کشور به دولت‌های بیگانه، اقدام علیه حیات رئیس‌جمهور و...^۲ در مواد مختلف احصاء شده است. قانون مجازات اسلامی نیز تقریباً موارد فوق را با تفاوت اندکی حداقل در ۱۴ ماده برشمرده است از جمله اسلحه کشیدن برای ترساندن مردم سرقت مسلحانه و قطع الطریق، قیام مسلحانه و طرح براندازی حکومت اسلامی، تشکیل یا اداره یا عضویت در دسته یا جمعیت به قصد برهم زدن امنیت، تبلیغ علیه نظام یا به نفع گروه‌های مخالف نظام.^۳

اصول کلی حقوق کیفری نسبت به متهم

اصولی در قوانین بین‌المللی و ملی کشورها از جمله ایران و افغانستان برای متهم در جرایم مختلف به رسمیت شناخته شده است که از آن به‌عنوان اصول بنیادین و شناخته

۱. ر.ک. قانون جزا و قانون جرایم علیه امنیت داخلی و خارجی؛ قانون مجازات اسلامی / مواد ۲۸۲، ۲۸۶، ۲۸۷، ۲۸۸.

۲. قانون جرایم علیه امنیت داخلی و خارجی. مواد ۱، ۲، ۳، ۷، ۸، ۹، ۱۰؛ قانون جزا مواد ۱۷۴، ۱۷۵، ۱۷۷، ۱۷۸، ۲۰۶ و... به‌طور کلی قانون جزای افغانستان مصوب ۱۳۵۵ طی دو فصل مستقل تحت عنوان جرایم علیه امنیت خارجی و جرایم علیه امنیت داخلی از مواد ۱۷۳ تا ۲۵۳ مشتمل بر ۸۰ ماده به بررسی و جرم‌انگاری این جرایم پرداخته است. قانون جرایم علیه امنیت داخلی و خارجی مصوب ۱۳۶۶ نیز طی دو فصل و سی ماده، مستقلاً توجه خود را به این جرایم معطوف کرده است.

۳. قانون مجازات اسلامی، کتاب پنجم، فصل اول. ونیز مواد ۲۸۲، ۲۸۶، ۲۸۷، ۲۸۸ و...

شده حقوق کیفری یاد می‌شود از قبیل حاکمیت اصل برائت، اصل قانونی بودن و تناسب جرایم و مجازات‌ها، اصل شخصی بودن مسئولیت کیفری، حق اطلاع فوری از علل دستگیری و بازداشت، منع اجبار به اقرار، منع شکنجه و آزار، اصل بهره‌مندی از وکیل مدافع،^۱ حق برخورداری از تسهیلات و زمان کافی برای دفاع، محاکمه منصفانه و علنی در دادگاه صالح و مستقل و ضرورت حفظ شأن، شخصیت و کرامت انسانی متهم و... که در قوانین اساسی و کیفری تقریباً تمامی کشورها بازتاب یافته است؛ زیرا رعایت حرمت فرد متهم ناشی از اصل برائت به عنوان اصل بنیادین و اساسی در قوانین کشورها است و تا زمانی که جرم متهم به اثبات نرسیده باید بر مبنای این اصل به‌عنوان انسان بی‌گناه با او رفتار شود^۲ و از هرگونه اهانت، تحقیر، شکنجه و مجازات و حتی افشای اتهام او که لطمه به آبرو و حیثیت وی است خود داری گردد؛^۳ زیرا متهم یعنی کسی که هنوز جرم او به اثبات نرسیده و چه بسا بعد از تحقیق منصفانه بی‌گناهی وی به اثبات رسیده حکم به برائت صادر شود.

قانون‌گزاران ایران و افغانستان اهمیت ویژه به کرامت انسانی قائل شده‌اند به طوری که چندین بار در قوانین کشور از جمله در قانون اساسی بر آن تاکید شده است، در مقدمه قانون اساسی، حفظ کرامت و حقوق انسانی در جامعه افغانستان از اهداف تدوین این قانون دانسته شده و در ماده ششم دولت به حفظ کرامت انسانی، حمایت از حقوق بشر و تحقق دموکراسی و انکشاف متوازن مکلف گردیده است و در ماده ۲۴ قانون مذکور آمده است: «آزادی حق طبیعی انسان است، این حق جز آزادی دیگران و مصالح عامه که توسط قانون تنظیم می‌گردد، حدودی ندارد»، علاوه بر این در ماده ۲۹ همین قانون تصریح شده است: «تعیین جزایی که مخالف کرامت انسانی باشد، ممنوع است» قانون

۱. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران / اصل ۳۵.

۲. «برائت ذمه حالت اصلی است. متهم تا وقتی که به حکم قطعی محکمه با صلاحیت محکوم علیه قرار نگیرد، بی‌گناه شناخته می‌شود.» قانون اساسی افغانستان / ماده ۲۵، قانون جزا / ماده ۴ و قانون اجراءات افغانستان / ماده ۴؛ «اصل، برائت است و هیچ‌کس از نظر قانون مجرم‌شناخته نمی‌شود، مگر این که جرم او در دادگاه صالح ثابت گردد.» قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران / اصل ۳۷؛ ماده ۲ قانون احترام به آزادیهای مشروع و حفظ حقوق شهروندی.

۳. «هرگونه شکنجه برای گرفتن اقرار و یا کسب اطلاع ممنوع است، اجبار شخص به شهادت، اقرار یا سوگند مجاز نیست و چنین شهادت و اقرار و سوگندی فاقد ارزش و اعتبار است. متخلف از این اصل طبق قانون مجازات می‌شود.» قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران / اصل ۳۸؛ «هتک حرمت و حیثیت کسی که به حکم قانون دستگیر، بازداشت، زندانی یا تبعیدشده به هر صورت که باشد ممنوع و موجب مجازات است.» همان، اصل ۳۹؛ قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی ماده ۹؛ «تعذیب انسان ممنوع است. هیچ شخص نمی‌تواند حتی به مقصد کشف حقایق از شخص دیگر، اگرچه تحت تعقیب، گرفتاری یا توقیف و یا محکوم به جزا باشد، به تعذیب او اقدام کند یا امر بدهد.» قانون اساسی افغانستان / ماده ۲۹.

اساسی جمهوری اسلامی نیز آزادی و کرامت انبای بشر را سرلوحه اهداف خود دانسته و مبنای نظام اسلامی را بر پایه کرامت و ارزش والای انسانی استوار می‌داند.^۱ با این وجود، مقنن هر دو کشور ایران و افغانستان در قوانین کیفری، نسبت به جرایم علیه امنیت در موارد متعددی به خاطر حفظ نظم عمومی، ثبات حاکمیت و منافع ملی، این اصول کلی و تثبیت شده را نادیده انگاشته یا به عمد از آن عدول نموده و سیاست افتراقی اتخاذ نموده‌اند و جرم‌انگاری را چنانکه گذشت تا مرحله محاکمه اندیشه و رفتارهای مقدماتی نیز سرایت داده اند.^۲ مقنن با استفاده از واژه‌های کلی و مبهم و عدم تعیین دقیق مصادیق بسیای از مفاهیم در جرایم امنیتی، اختیارات وسیعی برای مجریان قانون فراهم نموده است که دامنه دخالت آنان بر آزادی‌های مشروع و حقوق شهروندان را گسترش داده است تا قوانین کلی و مبهم را مطابق تفسیر خویش بر موضوعات خارجی تطبیق نمایند. این بحث را می‌توان به اجمال در دو مرحله مطرح کرد.

حقوق متهم در مرحله پیش از دادرسی

پس از کشف جرم و اطلاع از وقوع آن، مرحله تحقیق که یکی از مهمترین مرحله دادرسی جزایی است آغاز می‌گردد، جمع‌آوری ادله علیه یا له متهم، اقدامات لازم برای جلوگیری از فرار یا مخفی شدن وی از طریق صدور قرار تأمین متناسب و در نهایت اظهار نظر درباره جرم ارتكابی، صورت می‌گیرد که متصدی این امر از منظر قانون، دادسرا است.^۳ متهم در این مرحله دارای حقوقی است که در قانون پیش بینی شده است و مسئولین دادسرا موظف به رعایت آن هستند از جمله حق تفهیم اتهام فوری و تفصیلی و دلایل آن، همراه داشتن و کیل یا مشاور حقوقی، داشتن فرصت کافی برای دفاع، صدور قرار تأمین متناسب، منع شکنجه و... که در هر دعوی کیفری نسبت به طبقات مختلف از مجرمین و همچنین در کلیه جرائم حتی در جنایات سازمان یافته، جرائم تروریستی و مواد مخدر باید تضمین و اعمال گردد؛ زیرا این حقوق پایه اولیه استانداردهای بین‌المللی در دعوی جزایی است و در هیچ شرایطی نباید نادیده گرفته شود، برای این که فلسفه تشریح این حقوق، پایان دادن به اضطراب و احساس ناامنی و پیامدهای زیان‌آوری است که برای متهم و خانواده‌اش به‌وجود آمده و در واقع احترام به ارزش‌های انسانی فردی است که در معرض اتهام قرار گرفته است.

۱. اصل ۲، بند ۶.

۲. به عنوان نمونه ر.ک: قانون مجازات اسلامی، مواد ۴۹۸، ۵۰۳ بخش تعزیرات و قانون جزای افغانستان، مواد ۱۹۰ و ۱۹۸.

۳. ق.آ.د.ک.ایران. ماده ۲۲.

۱. تفهیم اتهام

پس از دستگیری متهم لازم است وی از موضوع جرم و یا جرایم انتسابی به خود و دلایل و مستندات آن آگاه شود. فلسفه این تفهیم این است که فرد متهم بتواند با اطلاع از مستندات مطروحه به دفاع آگاهانه از خود اقدام نماید؛ زیرا دفاع از جرم نامعلوم و دلایل غیر مشخص ناممکن است. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مقرر می‌دارد: «متهم حق دارد حداکثر ظرف ۲۴ ساعت از اتهام و دلایل آن مطلع شود. مرجع قضایی مکلف است ظرف مهلت مذکور آن را به وی تفهیم کند.^۱ به بیان دیگر «متهم باید در اسرع وقت، از موضوع و ادله اتهام انتسابی آگاه و از حق دسترسی به وکیل و سایر حقوق دفاعی مذکور در این قانون بهره‌مند شود».^۲ مطابق قوانین افغانستان «متهم حق دارد به مجرد گرفتاری، از اتهام منسوب اطلاع یابد»،^۳ و مستنطق نیز مکلف است در اولین برخورد با متهم هویت وی را تثبیت و دلایل گرفتاری را به وی ابلاغ نماید.^۴

قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ علی‌رغم تأکید مکرر قانون اساسی و سایر قوانین، مواردی از جمله جرایم علیه امنیت را از این امر استثناء نموده است: «بازپرس، مطالعه یا دسترسی به تمام یا برخی از اوراق، اسناد یا مدارک پرونده را با ضرورت کشف حقیقت منافی بدانند، یا موضوع از جرایم علیه امنیت داخلی یا خارجی کشور باشد با ذکر دلیل، قرار عدم دسترسی به آنها را صادر می‌کند»^۵ و حال آنکه در ماده ۶ همین قانون مقرر نموده است که «متهم باید از حقوق خود در فرآیند دادرسی آگاه شوند و سازوکارهای رعایت و تضمین این حقوق فراهم شود» جرایم علیه امنیت هر چند از اهمیت بسیار بالایی برای قانون‌گذاران برخوردار است و مجازات‌های شدید برای مرتکبان آن در نظر گرفته‌اند؛ اما نباید فراموش کرد که این مجازات‌ها زمانی باید بر مرتکب تحمیل گردد که ضمن رعایت حقوق معین وی جرم به اثبات رسیده باشد.

قوانین جزایی افغانستان در این مورد ساکت است و استثنائی قائل نشده است و حتی در قانون مبارزه علیه جرایم تروریستی تصریح دارد: «مظنون یا متهم جرایم تروریستی، حین تحقیق و محاکمه مانند مظنونین و متهمین سایر جرایم دارای عین حقوق قانونی می‌باشد».^۶ که بیانگر توجه بیشتر به اصول کلی حقوق کیفری است.

۱. قانون اساسی اصل ۳۲؛ قانون آیین دادرسی کیفری. ماده ۵.

۲. قانون آیین دادرسی کیفری / مواد ۵، ۴۶

۳. قانون اساسی افغانستان، ماده ۵ سی و یکم.

۴. قانون اجراء جزایی / ماده ۹۲.

۵. قانون آیین دادرسی کیفری / ماده ۱۹۱.

۶. قانون مبارزه علیه جرایم تروریستی / ماده ۶.

۲. اطلاع خانواده متهم از بازداشت وی

به موجب تصریح قانون آیین دادرسی کیفری ایران والدین، همسر، فرزندان، خواهر و برادر متهم می‌توانند از طریق مراجع ذیربط از تحت نظر بودن متهم اطلاع یابند. ضمن اینکه حفظ حیثیت اجتماعی و خانوادگی اشخاص تحت نظر را نیز ضروری دانسته است. علاوه بر مسئولیت مراجع ذیربط، شخص تحت نظر نیز می‌تواند به وسیله تلفن یا هر وسیله ممکن، افراد خانواده یا آشنایان خود را از تحت نظر بودن آگاه کند و ضابطان نیز مکلفند مساعدت لازم را در این خصوص به عمل آورند.^۱

در قوانین جزایی افغانستان به خصوص قانون اجراءات جزایی متأسفانه این نکته مورد توجه قرار داده نشده و با غفلت از آن عبور نموده است، حال آنکه اطلاع از سرنوشت فرد بازداشت شده برای امنیت و آسودگی خاطر خانواده وی امر حیاتی و مسئولیت دستگاه قضایی است.

۳. حق سکوت

پیامد برخورداری از حق تفهیم اتهام متهم، بهره مندی وی از حق سکوت است او می‌تواند در مقابل پلیس یا بازپرس سکوت نماید و بدون حضور یا مشورت با وکیل از پاسخ گفتن امتناع نماید. قانون اجراءات جزایی موقت افغانستان، تصریح دارد: «مظنون و متهم حق دارد سکوت اختیار نموده و از اظهار هرگونه بیان، امتناع ورزد، گرچه توسط پولیس یا مقامات قضایی تحت بازپرسی قرار گیرد»^۲ در ادامه می‌افزاید: «پولیس، سارنوال (دادستان) و محکمه مکلفاند معلومات واضح را در وقت گرفتاری و قبل از استنتاج راجع به حق سکوت... برای مظنون و متهم ارایه نمایند»^۳

آیین دادرسی کیفری ایران در این مورد مقرر می‌دارد: «متهم می‌تواند سکوت اختیار کند. در این صورت مراتب امتناع وی از دادن پاسخ یا امضای اظهارات، در صورت مجلس قید می‌شود»^۴. با این وجود قوانین هر دو کشور نسبت به جرایم امنیتی تمایزی قابل نشده به نظر می‌رسد این حق را به صورت مطلق برای متهم پذیرفته است.

۱. قانون آیین دادرسی کیفری / ماده ۴۹-۵۰: قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی / ماده ۵.

۲. ماده ۵ بند ۶.

۳. همان / بند ۷.

۴. قانون آیین دادرسی کیفری / ماده ۱۹۷.

۴. حق بهره‌مندی از مساعدت وکیل

حضور وکیل مدافع در بازجویی‌های مقدماتی در راستای تضمین حقوق دفاعی متهم از اهمیت فوق‌العاده برخوردار است؛ زیرا زیر بنای اولیه پرونده اتهامی گذاشته می‌شود و حقوق اساسی شهروندی تضمین می‌گردد؛ از این رو در اغلب کشورها در مرحله تحقیقات مقدماتی همانند مرحله دادرسی وکیل مدافع در کنار متهم حضور دارد. قانون اساسی افغانستان حق تعیین وکیل مدافع را برای متهم از ابتدای دستگیری به رسمیت شناخته است.^۱ قانون اجراءات موقت نیز مقرر می‌دارد: «وکیل مدافع حق دارد در تمام مراحل جریان استنتاج مظنون حاضر باشد»^۲ برای تأکید بیشتر، بند ۳ ماده هجده نیز تصریح می‌کند: «مظنون و متهم در همه حالات توسط وکیل مدافع منتخب‌شان مساعدت می‌شوند» در ماده ۳۸ نیز تأکید نموده است که: «وکیل مدافع حق دارد در تمام مراحل جریان استنتاج مظنون حاضر باشد» در ادامه دادستان و پلیس قضایی را مکلف می‌کند که در تمام مراحل تحقیق مظنون یا وکیل وی را مطلع نماید، این مکلفیت صرفاً زمانی برداشته می‌شود که ضرورت عاجل یا خوف از بین رفتن دلایل متصور باشد. از صراحت مواد مزبور نسبت به حق بهره‌مندی از وکیل، این نتیجه به دست می‌آید که این حق به عنوان یک اصل در قوانین افغانستان شناسایی شده است؛ لذا وکیل مدافع از ابتدای دستگیری توسط پولیس تا انتهای محاکمه، می‌تواند در تمامی مراحل حضور داشته باشد. در این مورد هیچ فرقی بین جرایم عادی با جرایم امنیتی مشاهده نمی‌گردد. قانون اساسی ایران هم در اصل ۳۵ مقرر کرده است که در همه دادگاه‌ها طرفین دعوا حق دارند برای خود وکیل انتخاب کنند. آیین دادرسی کیفری نیز مقرر می‌دارد: «در تمام امور کیفری، طرفین می‌توانند وکیل یا وکلای مدافع خود را معرفی کنند»^۳ لیکن فرد متهم به جرایم امنیتی در مرحله تحقیقات مقدماتی حق انتخاب آزادانه هر وکیلی را ندارد بلکه باید وکیل خود را از بین وکلای رسمی دادگستری که مورد تأیید رئیس قوه قضائیه باشد، انتخاب می‌نمایند.^۴ تبصره این ماده قبل از اصلاحات سال ۱۳۹۴، در جرایم امنیتی حق ملاقات متهم با وکیل را تا یک هفته به تأخیر انداخته بود. در تبصره ماده ۱۲۸ قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب، مقرر گردیده بود حضور وکیل صرفاً با

۱. ماده ۳۱.

۲. قانون اجراءات/ ماده ۳۸ بند ۱.

۳. قانون آیین دادرسی کیفری/ ماده ۳۴۶.

۴. تبصره ماده ۴۸.

اجازه دادگاه میسر است. رسد مقنن ایران در این مورد حقوق حاکمیت و مصالح ملی را بر حقوق فردی مقدم داشته است.

۵. فرصت کافی برای تهیه دفاعیه

برخورداری از تسهیلات لازم و داشتن فرصت کافی برای تهیه دفاعیه یک حق شناخته شده در حقوق کشورها و یکی از مولفه‌های مهم در راستای تأمین عدالت کیفری است که متهم در تمام مراحل رسیدگی از آن برخوردار باشد، تسهیلاتی از قبیل برخورداری از مشورت وکیل، بهره‌گیری از مترجم واجد صلاحیت، امکان دسترسی به دلایل و مدارک، زمان کافی جهت تهیه دفاعیه، حق محاکمه‌شدن در زمان مناسب. ماده ۳ قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی تصریح دارد: «محاکم و دادرها مکلفند حق دفاع متهمان و مشتکی عنهم را رعایت کرده و فرصت استفاده از وکیل و کارشناس را برای آنان فراهم آورند»؛ با این وجود از مفهوم ماده ۸۶ قانون آیین دادرسی کیفری چنین بر می‌آید که در جرایم علیه امنیت چنین فرصتی برای متهم داده نخواهد شد: «در غیر جرایم موضوع ماده (۳۰۲) این قانون،... به متهم تفهیم می‌کند که حق دارد برای تعیین وکیل و تدارک دفاع مهلت بخواهد که در صورت درخواست متهم، حداقل سه روز به او مهلت داده می‌شود»

قانون اجراءات جزایی موقت افغانستان با توجه به ماده ششم قانون مبارزه علیه جرایم تروریستی که برای کلیه مجرمین حقوق مساوی در حین تحقیق و محاکمه قائل شده است حداقل مهلت برای تهیه دفاعیه را پنج روز تعیین نموده است.^۱ که طبعاً حداکثر آن را به اختیار قاضی واگذار نموده است. در ادامه بر اعطای فرصت و زمان کافی برای تهیه دفاعیه تأکید شده است.^۲

۶. حق برابری سلاح

مفهوم برابری سلاح‌ها به دین معنا است که متهم و وکیل مدافع وی از یکسو و دادستان و مجنی علیه در سوی دیگر متهم، در موقعیت برابر و یکسانی قرار داشته باشند و از امکانات، متناسب برخوردار باشند. پس در یک دعوای جزایی در یک سو نهادهای حاکم که از قوه اقتدار و امکانات استفاده از زور برخوردارند، قرار دارد و در سوی دیگر فرد متهم قرار دارد، که عمدتاً در سه عرصه تبلور می‌یابد

۱. حضور متهم و وکیل وی در تمام مراحل تحقیق و دادرسی؛

۱. قانون اجراءات جزایی موقت/ ماده ۴۲.

۲. همان / ماده ۵۶.

۲. دسترسی متهم و وکیل مدافع وی به تمامی مدارک و ادله جمع‌آوری شده از سوی دادستان؛

۳. موقعیت برابر با دادستان در احضار شهود و پرسش از آنان و جرح شهود مخالف. بحث برابری سلاح در قانون اجراءات جزایی در مواد مختلف از جمله مواد ۳۷، ۳۸، ۴۰، ۴۳، ۵۵ به‌خوبی پیش‌بینی شده است. در قوانین ایران نیز در مواد مختلف به انحاء مختلف از جمله اصل ۳۲ قانون اساسی، مواد ۵ و ۶ و... قانون آیین دادرسی انعکاس یافته است.

با توجه به آنچه تاکنون از حقوق متهم به جرایم امنیتی در قوانین دو کشور بررسی شد قانون‌گذاران هر دو کشور کوشیده اند که برای اعمال هرگونه محدودیت به منظور کشف حقیقت، استناد و دلایل قانونی تدوین نمایند،^۱ با این وجود اعمال محدودیت در قوانین دو کشور تفاوت جدی دارد.

حقوق متهم در مرحله دادرسی

مهم‌ترین مرحله رسیدگی به جرایم مرحله دادرسی در دادگاه است که بر اساس ادله و شواهدی که توسط دادستان فراهم شده و در اختیار دادگاه قرار داده شده است و نیز فرایندی که در دادگاه طی می‌گردد به اتهامات متهم رسیدگی می‌شود. قوانین در این مرحله نیز حقوقی برای متهم به رسمیت شناخته است که به چند مورد مهم آن اشاره می‌شود.

۱. اصل برائت

در تمامی مراحل رسیدگی به اتهام متهم از جمله در مرحله دادرسی پیش از اثبات مجرمیت، اصل بر برائت متهم است. قانون‌گذاران کشورهای ایران و افغانستان نیز همانند بسیاری از نظام‌های کیفری دیگر اصل برائت را پذیرفته است. در قانون جزا آمده است: «برائت الذمه حالت اصلی است»^۲ قانون اساسی تصریح می‌کند: «متهم تا وقتی که به حکم قطعی محکمه با صلاحیت، محکوم‌علیه قرار نگیرد، بی‌گناه شناخته می‌شود.»^۳ ماده ۴ قانون آیین دادرسی و اصل ۳۷ قانون اساسی ایران نیز اصل را بر برائت متهم گرفته است مگر اینکه جرم وی در دادگاه صالح اثبات شود؛ از این رو فرد متهم اعم از جرایم

۱. احکام دادگاه‌ها باید مستدل و مستند به مواد قانون و اصولی باشد که بر اساس آن حکم صادر شده است. / اصل

۱۶۶ ق.ا.ج.ا.

۲. ماده ۴ بند ۱.

۳. قانون اساسی افغانستان / ماده ۲۵.

امنیتی و عادی تا زمان صدور حکم محکمه صالح، صرفا متهم هستند نه مجرم؛ لذا به اطلاق مواد مذکور در تمام مراحل دادرسی از امتیازات این اصل برخوردار است مگر به حکم قانون که ضرورت محدودیت و اقدامات اجباری در نظر گرفته شود. به دیگر سخن عدول از اصل برائت در صورتی توجیه قانونی خواهد داشت که اماره قانونی یا قضایی که سبب ایجاد ظن قوی یا اطمینان آور است در میان باشد.^۱ مطابق ماده ۴ قانون آیین دادرسی ایران و قانون اجراءات جزایی محدودیت «باید استوار به دلایل قانونی بوده که محدود به کشف حقیقت باشد» دستگاه قضایی هر دو کشور مانند سایر کشورها با پذیرش این اصل ناگزیر به پیامدهای آن نیز ملتزم خواهند بود.

۱. بر طبق این اصل، متهم تا زمان اثبات جرم، بی‌گناه است حتی حکم بدوی نیز مانع از اجرای اصل برائت نمی‌باشد و صرفا با صدور حکم قطعی این فرض کنار گذاشته می‌شود.

۲. فرض بی‌گناهی، ضرورت اثبات بی‌گناهی را از عهده متهم بر می‌دارد.

۳. اقدامات خشونت‌آمیز همانند شکنجه جهت اخذ اقرار ممنوع خواهد شد.

۴. محکومیت وی باید از سوی محکمه‌های با صلاحیت صادر شود.

۵. هیچ فرد یا نهادی قبل از حکم نهایی دادگاه، حق اعلام تقصیر یا بی‌گناهی متهم را ندارد.

۲. حق آگاهی از محتوای پرونده

همانگونه که در مرحله تحقیق، تفهیم اتهام وارده الزامی بود تا متهم با آگاهی کامل به دفاع از خود اقدام نماید، در مرحله دادرسی نیز علاوه بر تفهیم اتهام، متهم حق دارد از محتوای پرونده خود اطلاع یافته، آن را مطالعه و حتی از آن رو نوشت یا تصویر تهیه کند. قوانین هر دو کشور بر این امر اتفاق نظر دارند.^۲

با این وجود در قانون آیین دادرسی کیفری ایران تصویربرداری از پرونده‌های مربوط به جرایم علیه امنیت، استثناء گردیده و مقرر داشته: «دادن تصویر از اسناد طبقه‌بندی شده و اسناد حاوی مطالب مربوط به تحقیقات جرایم منافی عفت و جرایم علیه امنیت

۱. محمد ابراهیم شمس ناطری، اصل برائت و عدول از آن در حقوق کیفری، مجله مجتمع آموزش عالی قم، سال چهارم شماره چهاردهم، ۱۳۸۱، ص ۳۳.

۲. «شاکای یا مدعی خصوصی و متهم یا وکلای آنان می‌توانند با مراجعه به دادگاه و مطالعه پرونده، اطلاعات لازم را تحصیل نمایند و با اطلاع رییس دادگاه به هزینه خود از اوراق مورد نیاز، تصویر تهیه کنند». قانون آیین دادرسی کیفری / ماده ۳۵۱: «متهم و وکیل مدافع وی حق دارند که اسناد شامل دوسیه و اشیای ضبط شده مندرج فقره (۶) ماده (۳۹) را ملاحظه و اطمینان حاصل نمایند» قانون اجراءات جزایی. ماده ۴۳.

داخلی یا خارجی ممنوع است»^۱. به نظر می‌رسد با وجود صراحت در حق دسترسی متهم به اطلاعات ضروری، قانون‌گذار در این تبصره گامی به عقب نهاده است.

۳. حق برخورداری از مترجم

وجود مترجم برای متهمی که با زبان رایج دادگاه آشنایی ندارد یا دارای قدرت تکلم، بینای و شنوایی کافی نباشد، یک حق حیاتی و در ارتباط مستقیم با حق دفاع است؛ زیرا یک دفاع خوب و مناسب مستلزم فهم صحیح و درک واضح از اتهام وارده و وقوف بر پیامدهای حقوقی آن است. قوانین ایران و افغانستان، حق داشتن مترجم را به رسمیت شناخته است و بر لزوم وجود مترجم برای متهم تأکید ورزیده است؛^۲ زیرا واقعیت‌های موجود این دو کشور به خصوص افغانستان به دلیل داشتن اتباع با قومیت‌های مختلف و زبان‌های متنوع، ایجاب می‌کند که وجود مترجم را پیش‌بینی نماید.

به نظر می‌رسد حق داشتن مترجم در قوانین هر دو کشور به طور مطلق و بدون تفکیک بین جرایم امنیتی و عادی از سوی قانون‌گذاران مورد پذیرش واقع شده است.

۴. حق بهره‌مندی از وکیل

تردید نیست که ارائه یک دفاع مناسب، متوقف بر حضور وکیل در تمامی مراحل دادرسی و بهره‌مندی متهم از مشاوره و راهنمایی وی است؛ به خصوص در جرائمی با ماهیت خطرآفرین و امنیتی که از تضمینات حداقلی دادرسی برخوردار است، متهم باید بتواند با وکیلش ارتباط داشته باشد، خصوصاً افرادی که در بازداشت‌گاه به سر می‌برند. اصل ۳۵ قانون اساسی ایران مقرر کرده است که: «در همه دادگاه‌ها طرفین دعوا حق دارند برای خود وکیل انتخاب کنند» قانون آیین دادرسی کیفری نیز می‌افزاید: «در تمام امور کیفری، طرفین می‌توانند وکیل یا وکلای مدافع خود را معرفی کنند»^۳

۱. تبصره ماده ۲۵۱

۲. ماده ۳۶۷ و ماده ۳۶۸ قانون آیین دادرسی کیفری ایران؛ ماده ۱۳۵ قانون اساسی افغانستان؛ ماده ۲۰ قانون اجراءات جزایی موقت: «در صورتی که مظنون یا متهم به زبان مورد استفاده در تحقیقات و یا محاکمه آشنایی نداشته یا کر یا گنگ باشد، برایشان ترجمان تعیین می‌گردد تا آن‌ها از جرم و ادعایی که بالایشان صورت گرفته آگاهی حاصل نمایند و همچنان در جریان استنطاق و مقابله به آن‌ها کمک نماید».

۳. ماده ۳۴۶

۵. حق حضور متهم در جلسه محاکمه

حضور متهم و وکیل مدافع وی در مرحله دادرسی و جلسه محاکمه به طور قطع از به وجود آمدن مشکلات زیادی برای متهم جلوگیری خواهد نمود؛ زیرا عدم حضور آنان ممکن است مراحل دادرسی را ناخواسته به بیراهه بکشاند. قانون گذاران با درک این حقیقت حضور آنان را در جلسه محاکمه به عنوان حقی از حقوق برای متهم به رسمیت شناخته‌اند؛ لذا قوانین افغانستان، بر حضور متهم و وکیل وی در تمامی مراحل رسیدگی تأکید نموده است چنانکه قانون اجراءات جزائی موقت تصریح می‌کند: «متهم و وکیل مدافعش حق دارند که حین رسیدگی قضیه در جلسه قضایی حاضر باشند»^۱ بر طبق ماده ۵۲ از قانون فوق، قاضی می‌تواند نسبت به حضور یا عدم حضور سایر افراد تصمیم بگیرد؛ اما «متهم و وکیل مدافع اش حق دارند که همیشه در جلسه قضایی حاضر باشند». و حتی در مواردی متهم مکلف به حضور در جلسه رسیدگی می‌باشد.^۲ و در صورت استتکاف توسط پلیس احضار می‌گردد.^۳ هیچ مقامی حق ندارد آنها را از حضور در دادگاه منع نماید به تعبیر دیگر: «کناره نمودن متهم از جلسه در وقت رسیدگی به دعوی جواز ندارد»^۴

قانون آیین دادرسی کیفری ایران نیز حضور متهم یا وکیل وی را در دادگاه ضروری دانسته است؛ چنانچه متهم آزاد باشد و دادگاه حضور وی در جلسه را لازم بداند ولی متهم بدون عذر موجه حاضر نشود، از سوی دادگاه جلب می‌شود.^۵ و «در صورتی که متهم بازداشت باشد آزادانه و تحت مراقبت لازم در جلسه دادگاه حضور می‌یابد».^۶ به نظر می‌رسد قانون گذار مفاد مواد فوق حکایت از آن دارد که طرفین دعوا می‌توانند در تمامی امور قضایی و نیز در همه مراحل آن وکیل داشته باشند و در جلسه دادگاه حضور یابند، این حق به طور مطلق برای همه حتی در جرایم امنیتی به رسمیت شناخته شده است تا از یک طرف حقوق قانونی فرد در معرض اتهام حفظ و رعایت شود و از سوی دیگر نتیجه بازجویی، تحقیق و دادرسی از شبهه و تعرض مصون بماند.

۱. ق. اجراءات جزایی / ماده ۵۳ بند ۲.

۲. ق. اجراءات جزایی / ماده ۴۵.

۳. همان بند ۲.

۴. ق. اجراءات جدید / ماده ۲۲۰.

۵. قانون آیین دادرسی کیفری / مواد ۳۴۵ و ۳۴۲.

۶. همان / ماده ۳۵۶.

سخن پایانی

حقوق متهم عبارت از مجموعه امتیازاتی است که متهم در یک دادرسی منصفانه از بدو اتهام تا صدور حکم قطعی و نهایی، باید از آن برخوردار باشد تا بتواند در مقابل ادعای مطروحه از خود دفاع کند؛ زیرا برقراری تعادل بین لزوم تعقیب مجرم و رعایت حقوق متهم از مهمترین اصول آیین دادرسی کیفری در جهت تحقق عدالت جزایی و ایجاد امنیت و آسایش اجتماعی است. همانگونه که مقتضای عدالت، محاکمه و مجازات مجرم است، شرط اجرای عدالت هم فراهم کردن امکان دفاع برای متهم است. تردیدی نیست که متهم غیر از مجرم است و چه بسا با فراهم بودن زمینه و تسهیلات لازم دفاعی، از اتهامات وارده تبرئه شود؛ لذا متهم نیز همانند سایر شهروندان از شأن و احترام لازم برخوردار و رفتار مناسب دستگاه قضاء با متهم، عامل مؤثری برای پیشگیری ثانویه از ارتکاب جرم و اصلاح مجرمان خواهد بود.

در این میان افراد متهم به ارتکاب جرایم امنیتی به دلیل این که رفتار آنان خطرات و تهدیدهای زینباری که برای حاکمیت و منافع ملی و امنیت عمومی ایجاد می‌کند مورد توجه ویژه‌ای قانون‌گذاران قرار دارند و مقررات و قوانین خاص و متفاوتی نسبت به آنان وضع گردیده و اعمال می‌شود، با مقایسه و بررسی قانون دو کشور ایران و افغانستان نکاتی قابل یادآوری است:

۱. قانون‌گذاران هر دو کشور سخت‌ترین و گسترده‌ترین مجازات‌ها را برای مرتکبین جرایم علیه امنیت پیش‌بینی کرده‌اند که در این مورد تفاوت قابل ملاحظه مشاهده نمی‌شود.
۲. مصادیق جرم علیه امنیت در قانون افغانستان با گستره بیشتر از قانون ایران مورد توجه قرار گرفته است به طوری که بیش از ۱۱۰ ماده در دو فصل مستقل تحت عنوان جرایم علیه امنیت خارجی و جرایم علیه امنیت داخلی بررسی و جرم‌انگاری شده است؛ اما در قوانین ایران به صورت محدود و تحت عناوین کلی از قبیل محارب، مفسد فی الارض اقدام علیه نظام و... مطرح شده است.
۳. رویکرد قانون‌گذار دو کشور در تضمین حقوق اولیه متهم جرایم علیه امنیت کاملاً متفاوت است، بگونه‌ای که در افغانستان تمام حقوق مظنون یا متهم جرایم امنیتی، حین تحقیق و محاکمه عین حقوق قانونی متهمین سایر جرایم می‌باشد؛ اما در حقوق ایران تحدید تضمینات دادرسی متهمین به جرایم امنیتی دنبال شده است به خصوص در مرحله تحقیقات مقدماتی.

به نظر می‌رسد محتوای قانون افغانستان با معیارهای صحیح اصول دادرسی قرابت بیشتری دارد؛ زیرا علاوه بر تأکید بر کشف سریع جرم، خشکاندن ریشه‌های آن و مجازات

مجرم، بر رسیدگی و دادرسی عادلانه اصرار دارد. تردیدی نیست هدف اساسی قوانین آیین دادرسی کیفری، تضمین حقوق شهروندی و آزادی‌های بنیادین متهمان از یک سو و حفظ امنیت و آسایش سایر شهروندان از سوی دیگر است.

بررسی حقوق متهم به ارتکاب جرایم علیه امنیت (در حقوق ایران و افغانستان) / محمد عیسی امیری

منابع:

- اباذری فومش منصور، مبسوط در ترمینولوژی حقوق جزایی، تهران، اندیشه عصر، ۱۳۹۱، چاپ دوم.
- اردبیلی، محمدعلی، حقوق جزای عمومی، نشر میزان، تهران، ۱۳۸۵، چاپ نوزدهم.
- امیدی، جلیل، دکتر آشوری و حقوق دفاعی متهم، علوم جنایی (مجموعه مقالات) سمت، تهران، ۱۳۸۳.
- جعفری لنگرودی، محمدجعفر، مبسوط در ترمینولوژی حقوق، گنج دانش، تهران، ۱۳۸۸، چاپ چهارم.
- حسن بیگی، ابراهیم، و عبدالله هندیانی، جرایم سازمان یافته، فصل نامه مطالعات مدیریت انتظامی، سال ششم، شماره دوم تابستان ۱۳۹۰.
- دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، دانشگاه تهران، ۱۳۷۳، چاپ اول.
- شامبیاتی، هوشنگ، حقوق کیفری اختصاصی جرایم ضد مصالح عمومی کشور، ژوبین، تهران، ۱۳۸۵.
- شمس ناطری، محمد ابراهیم، اصل براءت و عدول از آن در حقوق کیفری، مجله مجتمع آموزش عالی قم، سال چهارم شماره چهاردهم، ۱۳۸۱.
- معین، محمد، فرهنگ فارسی، امیرکبیر، تهران، ۱۳۸۱، چاپ نوزدهم.

قوانین

- قانون اجراءات جزایی دولت انتقالی افغانستان.
- قانون اجراءات جزایی افغانستان.
- قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی.
- قانون اساسی جمهوری اسلامی افغانستان.
- قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.
- قانون آیین دادرسی کیفری ۹۲.
- قانون جرایم علیه امنیت افغانستان.
- قانون جزاء افغانستان.
- قانون کشف و تحقیق جرایم و نظارت بر ثارنوالی.
- قانون مبارزه علیه جرایم تروریستی.
- قانون مجازات اسلامی.
- قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح ایران.